

KOCA RÂĞIB PAŞA'NIN "KİTÂB" REDİFLİ GAZELİ

Mehmet Korkut ÇEÇEN¹

ÖZET

Koca Râğib Paşa XVIII. yüzyılın meşhur şairlerindedir. Bir devlet adamı olan Râğib Paşa edebî, tarihî, siyasî ve dinî eserler kaleme almıştır. Paşa'nın Divan'ı ise onun şairlik kudretini ve üslup sahibi bir şair olduğunu gösterir. Bu çalışmada Koca Râğib Paşa Divanı'nda bulunan "kitâb" redifli gazel ana hatlarıyla incelenmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Koca Râğib Paşa, XVIII. yüzyıl Türk edebiyatı, kitap.

GAZEL OF KOCA RÂĞIB PASHA WITH "KİTÂB" REDİF

ABSTRACT

Koca Râğib Pasha is among the famous XVIIIth century poets. A statesman, Râğib Pasha produced works on literature, history, politics and religion. His Divan reveals his great talent as a poem as well as it reveals the fact that Pasha has a distinctive style of his own. This study aims to make a general examination of the gazel in his Divan with "kitâb" redif.

Key Words: Koca Râğib Pasha, XVIIIth century Turkish literature, book.

Koca Râğib Paşa (ö. 1763), XVIII. yüzyılın önemli şahsiyetlerindedir. Asıl adı Mehmed'dir. Babası Şevki Mehmed Efendi gibi Defterhâne'de çalışır; orada kitâbet, inşâ, hesap ve defter usullerini öğrenir. Defterhâne'de ona Râğib mahlası verilir. Çeşitli devlet kurumlarında mektupçuluk, kâtiplik, defter eminliği, cizye muhasebeciliği, maliye tezkireciliği, defterdarlık, sadâret mektupçuluğu, reisülküttaplık (dış işleri bakanlığı) gibi görevlerde bulunur. Mısır, Rakka ve Halep valiliklerini yürütür. 29 Şubat 1757'de sadrazam olur. Sadâreti boyunca memleketin gelişmesi ve halkın refah seviyesinin yükselmesi için birçok yararlı işler yapar. Doğu ve Batı'yı iyi tanıyan Râğib Paşa, Osmanlı Devleti'nin İran ve Avrupa ülkeleriyle olan münasebetlerinde aldığı görevlerde oldukça başarılıdır (Baykal, 1997, s. 594-596; Aydın, 2007, s. 403-405). 8 Nisan 1763'te vefat eden Râğib Paşa, kendi yaptırdığı kütüphanenin bahçesine defnedilir (Baykal, 1997, s. 596). Ahmed Nüzhet Efendi'ye göre, çağdaşları, Râğib Paşa'nın âteşin fikirli, güzel yüzlü, sağlam akideli, konuşmaları latif, ifadesi tatlı, çeşitli ilimlerde bilgisi olan yüksek ahlaklı bir zat olduğuna, ömrü boyunca vaktinin çoğunu kitap okuyarak geçirdiğine ve başlıca zevkinin ilmi meselelerle uğraşmak olduğuna şahadet ederler (Karahan, 1997, s. 596).

¹ Yrd. Doç. Dr., İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Türk-İslam Edebiyatı Ana Bilim Dalı, korkut.cecen@inonu.edu.tr

Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 25, Sayı 4, 2016, Sayfa 97-108

Râgıb Paşa şairliği, münşîliği ve nükteleri ile de tanınır. Görev yaptığı yerlerde âlimler, mutasavvıflar ve şairlerle dostluk kurmuş; kendisine pek çok kitap ve şiir ithaf edilmiştir (Aydiner, 2007, s. 405). Kitaplara düşkünlüğü bilinen Paşa'nın küçük yaştan itibaren biriktirdiği kitapları, zengin bir kütüphane meydana getirecek seviyededir. Konağındaki kütüphanede kitaplarının bakımıyla görevli bir de yardımcısı vardır (Erünsal, 2007, s. 406). Vefatından bir yıl önce Laleli'de yaptırmaya başladığı kütüphane, mektep ve şadırvan Şubat-Mart 1763'te tamamlanarak hizmete girer. Râgıb Paşa, hazırlattığı vakfiyesiyle kütüphane ve mektebin idaresi ile bakımı için gerekli personeli tayin eder (Erünsal, 2007, s. 405-406). Sıbyan mektebinin hocalarına ve talebelerine maaş vakfeder (Yorulmaz, 1998, s. 20) ve kütüphane görevlilerinin barınmaları için evler tahsis eder. Eski kütüphanelerde görülmeyen hâfız-ı kütüb yamaklığı, gece nöbeti gibi yeni hususlar da kütüphane vakfiyesinde yer alır (Erünsal, 2007, s. 406).

Koca Râgıb Paşa, ilim ve edebiyata çok önem verir; kendisinin de katıldığı kültürel faaliyetlerin çoğalması için gayret gösterir. Evi, âlimlerin ve şairlerin toplanma yeridir. Birçok şairi etkilemiş ve şiirleri çok okunmuştur (Yorulmaz, 1998, s. 20). Paşa'nın atasözü niteliğindeki beyitleri bugün bile dillerde dolaşmaktadır.

Devrinin önemli edipleri arasında ismi zikredilen Râgıb Paşa, Sâib-i Tebrizî (ö. 1671) ve Nâbî (ö. 1712) etkisindeki hikemî şiirleriyle dikkati çeker (Karahana, 1997, s. 597). Şairlikteki şöhretini bu hikmetli şiirleriyle elde eder (Yorulmaz, 1998, s. 33). Divanı, onun üslup sahibi bir şair olduğunu gösterir. Resmî ve özel yazılarından meydana gelen münşeati vardır. *Mecmua-i Râgıb Paşa* Arapça, Farsça ve Türkçe şiirler ile mensur parçalardan oluşur. *Tahkik ve Teyfik* ise İran ve Osmanlı Devleti arasındaki barış görüşmelerini anlatan diplomasiye dair meşhur bir eserdir (Aydiner, 2007, s. 406). Aruz ve siyere dair eser yazar. Abdurrezzak Semerkandî'nin *Matlau's-sa'deyn* ve Mirhond'un *Ravzatu's-safâ* adlı eserlerinin tercümesi ise yarım kalmıştır (Yorulmaz, 1998, s. 53-54).

Bu çalışmada, bir kitap dostu olan Koca Râgıb Paşa'nın divanında dikkatimizi çeken "kitâb" redifli gazelini ana hatlarıyla değerlendirmeye çalışacağız.

Kitap, Arapça "ketebe: yazdı" fiilinden türemiştir. Mütercim Âsım Efendi *Kâmus Tercümesi*'nde kitaba kelâm, mektup, mektup sayfası, yazı yazmak, üzerine yazı yazılacak şey, yazı yazılmış sayfa, Hz. Mûsâ'ya indirilen Tevrat vb. anlamlarını verir ve Kur'an-ı Kerîm'de kitap için vahiy, fârz, hüküm, kader ve kaza anlamları verildiğini dile getirir (Mütercim Âsım Efendi, 2013, s. 628-629). Şemseddin Sâmî ise kitap için, yazılmış veya basılmış ve bir kabın içinde dikilmiş kâğıtlar mecmûu anlamını verir (Şemseddin Sâmî, 1999, s. 1144).

Klasik Türk şiiri geleneğinde kitâb sözcüğünün redif olarak kullanılması pek yaygın değildir. Tespit edebildiğimiz kitâb redifli gazellerin en eskisi tezkire yazarı Latîfî'ye (ö. 1582) aittir. Bu gazel, *Latîfî Tezkiresi*'nin sebab-i nazm-ı kitâb bölümünde

Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 25, Sayı 4, 2016, Sayfa 97-108
yer almaktadır². 5 beyitten oluşan ve “fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilün” veznindeki
gazelin matları şöyledir³:

Her dem ehl-i dillerün yanında yâridur kitâb
Mûnis-i evkâtı yâr-ı gam-küsâridur kitâb
(Canım, 2000, s.86)

Bu redifi kullanan diğer şairler ise XVIII. yüzyılda Koca Râgıb Paşa (ö. 1763),
Şeyhülislam Mehmed Şerîf Efendi (ö. 1790), Nevres-i Kadîm (ö. 1762) ve Servet’tir (ö.
1766). Mehmed Şerîf Efendi biri Farsça olmak üzere kitâb redifli iki gazel söylemiştir.
O,

Cemâl-i yâre yazup hat-ı müşg-nâb kitâb
Ne nakş itdi ki bak oldu rûy-ı âb kitâb
(Yağcı, 2006, s. 161)

matlı gazeline Nevres’in nazire söylemesini istemiştir:

Olur cevâb yazarısa eger bu nazma Şerîf
Kelâm-ı Nevres-i i‘câz-intisâb kitâb
(Yağcı, 2006, s.162)

Nevres ise şu şekilde karşılık vermiştir:

Olaydı câm-ı meye muttasıl nikâb kitâb
Olurdu münhasır-ı âyet-i ‘ikâb kitâb

...

Gazel ger olmasa Nevres Şerîf Efendi’miziñ
Cevâblar yazar idim saña kitâb kitâb
(Akkaya, 1994, s. 155)

Mehmed Şerîf Efendi’nin söz konusu gazeli 9 beyitli ve “mefâ‘ilün fe‘ilâtün
mefâ‘ilün fe‘ilün” vezni ile söylenmiştir. Nevres ise aynı vezinle 7 beyitli bir gazel
söylemiştir.

Şeyhülislam Mehmed Şerîf Efendi’nin 7 beyitten oluşan ve “fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün
fâ‘ilâtün fâ‘ilün” veznindeki Farsça gazelinin matları ise şöyledir:

Refte refte mî-şevved hatt-ı leb-i dilber kitâb
Lâyık ân bâşed ki gerded bahs-i îñ cevher kitâb
(Yağcı, 2006, s.162)

Servet ve Hanîf mahlaslarını kullanan Pazarbaşızâde Osman Efendi’nin
(Tuman, 2001, s.140) “mefâ‘ilün fe‘ilâtün mefâ‘ilün fe‘ilün” vezniyle söylemiş olduğu
kitâb redifli gazeli 13 beyitten oluşmaktadır. Bu gazel Râgıb Paşa’nın şirine nazire
olmalıdır:

² Bu şiir hakkında Dursun Ali Tökel’in bir yazısı vardır. “Latîfi Der ki: Kitap Yüz Yapraklı Bir
Güldür” *Türk Dili*, S.748, Nisan 2014, s.28-33.

³ Çeviri yazısı yapılmış gazellerden yaptığımız alıntılarda kısmî değişiklikler yapılmıştır.

Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 25, Sayı 4, 2016, Sayfa 97-108

Eger kim olmasa zâtında Cem-cenâb kitâb
Mecâlis ehlini itmezdi neşve-yâb kitâb

...

Nazîre kaydına düşmek ne muhtemel Servet
İderse sözlerini cümle intihâb kitâb
(Servet, *Dîvân* Süleymaniye Ktp., Tercüman Gazetesi Ktp. 13, y.3a)

Gazelin mahlas beyti, Râgıb Paşa'nın mahlas beytini hatırlatmaktadır:

Felekde Ravzatü'l-ahbâb ider idim Râgıb
Dimâğım olsa eger itsem intihâb kitâb
(Râgıb Paşa, *Dîvân*, Süleymaniye Ktp., Hüsrev Paşa 533/2, y.61b)

Servet, Sadrazam Râgıb Paşa'yı övdüğünü düşündüğümüz 6 beyitli bir zeyl ekleyerek söz konusu manzumesini müzeyyel gazel hâline getirmiştir.

Cenâb-ı sadr-ı ma'ârif-şinâs kim her dem
Su'âl-i yek-demesiyle olur mücâb kitâb
(Servet, *Dîvân* Süleymaniye Ktp., Tercüman Gazetesi Ktp. 13, y.3b)

Râgıb Paşa gibi edîb, müellif ve kütüphane sahibi olan Ali Emirî Efendi (ö. 1924) de kitâb redifli dört gazel söylemiştir.

Her sohbeta müreccah olur sohbet-i kitâb
Yâr u habîbüm oldı benüm hazret-i kitâb
(Arslan, 2016, s.282)

matlalı gazel 7 beyitten müteşekkildir ve “mef'ûlü fâ'ilâtü mefâ'ilü fâ'ilün” veznindedir. Matlaları verilen şu iki gazel ise 9'ar beyitli ve “fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün” veznindedir.

Sîne-i şevkümde bir hırz-ı yakînümdür kitâb
Dîde-i endîşede nûr-ı mübînümdür kitâb
(Arslan, 2016, s.280)

Hem enîsüm hem celîsüm hem karînümdür kitâb
Yâr-ı cânümdür habîb-i nâzenînümdür kitâb
(Arslan, 2016, s.281)

Ali Emirî Efendi'nin *Tezkire-i Şu'arâ-yı Âmid*'e kaydettiği kitâb redifli gazeli ise yukarıda matlalarını verdiğimiz son iki gazelin kimi beyitleriyle benzerlikler gösterir. Şair, bazı beyit ve mısraları aynen veya küçük değişikliklerle tezkiredeki gazelinde kullanmıştır. “Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün” vezninde, 13 beyitten oluşan gazelin matlalı bahsettiğimiz benzerliği göstermektedir:

Sîne-i şevkimde bir hırz-ı mübînimdir kitâb
Dîde-i endîşede nûr-ı yakînimdir kitâb
(Ali Emirî Efendi, 2014, s. 130)

Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 25, Sayı 4, 2016, Sayfa 97-108

Çalışmamızın asıl konusunu oluşturan Râgıb Paşa'nın kitâb redifli gazeli ise 7 beyitli olup “mefâ'ilün fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün” kalıbıyla söylenilmiştir. Gazelin matla beyti şöyledir⁴:

Getürse tâbiş-i ruhsâr-ı yâre tâb kitâb
Olurdu safha-i takvîm-i âfitâb kitâb

[*Kitâb tâbiş-i ruhsâr-ı yâre tâb getürse, safha-i takvîm-i âfitâb kitâb olurdu.*]

Sevgilinin yanağının ışıltısına tahammül edebilse, kitap güneş takviminin sayfası olurdu.

Koca Ragıb Paşa, gazeline redif olarak seçtiği “kitâb”ı anlatmak için klasik Türk şiiri geleneğindeki sevgili imajından istifade ediyor. Kitap, mükemmel ve ideal bir güzel olan sevgilinin yanağının ışıltısına tahammül gösterebilse, o sevgiliden ışığını alarak güneş takviminin parlak bir sayfası olurdu.

Beyyitteki “safha-i takvîm-i âfitâb” tamlaması, güneş takviminin sayfası anlamındadır. Sözlükte doğrultmak, düzeltmek; değerini belirlemek anlamlarına gelen takvîm sözcüğü terim olarak bir olayın belli bir başlangıca göre akıp giden zaman içerisindeki yerini belirleme ve bunu gösteren belge demektir. Takvimdeki zaman terimleri yıl, ay, gün sayısı ve gün adı şeklinde belirlenmiştir (Akgür, 2010, s. 487). Bu konuyla ilgili olan zîc ise gök cisimlerinin gözlenmesi sonucunda elde edilen bilgilerin tablo halinde yazıya geçirilmesidir. Zîciler takvim yapımında kullanılıyordu (Unat, 2013, s. 397). Güneş takvimi, dünyanın güneş etrafında bir tam dolanımı esas alınarak hazırlanır. Bu dolanım dört mevsimin toplam süresi olan bir yıldır (Akgür, 2010, s. 487).

Yıldız ilmi veya gökküresi bilimi anlamına gelen ilm-i nücûm da takvim ile ilgilidir. İlm-i ahkâm-ı nücûm ise yıldızların insanları ve olayları etkilediği inancına dayanır. Buna göre yıldızların konum ve hareketleri bir işaret sistemi oluşturmakta ve bu sistem sayesinde geçmiş, şimdiki zaman ve gelecek hakkında bilgi elde etmek mümkün olmaktadır (Fehd, 2000, s. 124). Münecimler bu ilimle ve bu ilmin alt dalı olan ihtiyârât ile uğraşırlar. İhtiyârât ilmi, belirli bir işi uğurlu ve uğursuz olduğuna inanılan vakitlerde yapıp yapmamayı mümkün kılan takvimler hazırlamaktan ibarettir. Yıllara, aylara, günlere, hatta saatlere göre belirlenmiş olan bu vakitlere bakılarak girişilecek bir iş için en uygun zamanın seçilmesine (ihtiyâr) çalışılır. Hangi vakitte hangi işi yapmanın en uygun olduğunu tespit münecimin temel görevlerinden biriydi (Fehd, 2000, s. 124-125). Bu usul Babillilerden beri biliniyordu. Münecimlere göre her güne hükmeden bir yıldız ve bu yıldızın o günle ilgili özel etkileri vardı. Yıldızların işler ve günler üzerindeki bu hükümlerini cetvellere bağlamış olan münecimler, hangi gün ve saatte hangi işin yapılması yahut yapılmaması gerektiği konusunda yöneticilere tavsiyelerde bulunurlardı (Fehd, 2000, s. 126). Hükümdarlar sefer, savaş ve barış gibi devleti ve milleti ilgilendiren önemli konularda münecimlerden fikir alırdı.

⁴ Gazelin çeviri yazısı şu eserlerden istifade edilerek yapılmıştır: Râgıb Paşa, *Divân*, Süleymaniye Ktp., Hüsrev Paşa 533/2, 61b; Hüseyin Yorulmaz (1989), *Koca Râgıb Paşa Divânı*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, s.77-78; Hüseyin Yorulmaz (1998), *Koca Ragıb Paşa*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, s.82.

Osmanlı Devleti döneminde de münecimler takvimler hazırlamıştır. Bu takvimlere itibar edilmiş ve değer verilmiştir.

Râgıb Paşa'nın da ilm-i nücûma vâkîf olduğu söylenir (Aydiner, 2007, s. 406). Paşa yukarıdaki beyitinde kitabı, münecimler tarafından hazırlanmış olan içinde zamana dair kıymetli bilgilerin bulunduğu güneş takviminin bir sayfasına benzetmek suretiyle kitabın ne derece değerli olduğunu ifade eder. İnsanlar takvim sayfasını inceleyerek geçmiş, yaşanan zaman ve geleceğe dair bilgiler öğrenmeye ve tahminlerde bulunmaya çalışırlar. Kitaplar da tıpkı takvimler gibi insanları bilgilendirmesi, aydınlatması ve onların hayatlarına yön vermesi bakımından önemli ve değerlidir.

Kur'an'da "Lekad halakna'l-insâne fi ahseni takvîm" şeklinde geçen ayet (et-Tîn, 95/4), "Biz insanı en güzel biçimde yarattık" anlamındadır. Buradaki "ahseni takvîm" ifadesi "en güzel biçim"e karşılık gelir ve "takvîm" sözcüğü, sûret, biçim ve kıvam anlamlarında kullanılır. Ayete telmihen beyitin ikinci mısraya "Kitap güneşin en güzel biçimdeki sayfası olurdu" anlamı verilebilir.

Beyitteki sevgili ilahî boyutta düşünüldüğünde ise anlam şu şekilde olacaktır: "Kitap Allah'ın tecellilerine dayanabilse güneş takviminin parlak sayfası hâline gelirdi". Burada kastedilen, yazarın ilahî ilham ile kaleme aldığı kitabın güneş gibi ışık vermesidir.

Bu beyit kitabın, okuyucusunu güneş gibi aydınlatacağını düşündürüyor. Zira insan kitap okudukça bilgi sahibi olur ve edindiği bilgiler onun aydınlanmasına vesile olur.

Kelâl virdi temâşâ-yı hüsni zühhâda
'Aceb mi keç-nazârâna getürse h'âb kitâb

[*Temâşâ-yı hüsni zühhâda kelâl virdi; kitâb, keç-nazârâna h'âb getürse 'aceb mi?*]

(*Sevgilinin*) güzelliğini temaşa etmek zahitlere bıkkınlık verdi; (o hâlde) kitabın, eğri bakışlıların/cahillerin uykusunu getirmesine şaşılır mı?

Birinci mısraya göre, sevgilinin güzelliğini temaşa etmek zahitlere bıkkınlık ve yorgunluk verir. Nitekim, klasik Türk şiiri geleneğinde, zahit aşktan anlamayan bir tip olarak sunulur. Buna göre zahit, sevgilinin güzelliğini seyretmekten sıkılacaktır.

İkinci mısradaki ise kötü bakışlılara ve iyi niyetli olmayanlara kitabın uyku getirmesine şaşmamak gerektiğini söyleyen şair, ilk mısradaki öne sürdüğü tezi ikinci mısra ile delillendirmiş oluyor.

Önyargılarla hareket eden ve hakikati öğrenme derdi olmayan kişi kitap okuyup bilgi sahibi olmak istemez; kitap okumak böyle bir kişiye ancak uyku verir.

Olur mu neşve-i sûrî vü ma'nevî hem-dem
Tahammül eyleyemez meclis-i şarâb kitâb

Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 25, Sayı 4, 2016, Sayfa 97-108

[*Neşve-i sûrî vü ma'nevî hem-dem olur mu? Meclis-i şarâb, kitâb tahammül eyleyemez.*]

Sûrî neşe ile manevî neşe bir araya gelebilir mi? Nitekim şarap meclisi kitaba tahammül edemez.

Burada sûrî, yani nefsanî hazzın neticesi olan neşe ile ruhî zevklerden hâsıl olan manevî neşe karşılaştırılarak bunların bir arada bulunamayacağı söyleniyor. İkinci mısra ise sûrî neşe ve manevî neşe ile neyin kastedildiği belirtiliyor. Nefsanî hazza bağlı neşe şarap meclisinden hâsıl olurken manevî neşe kitaptan hâsıl oluyor.

Koca Râgıb Paşa, kitabın ehemmiyetini anlatmak için şarap meclisi ile kitabı karşılaştırıyor. Şarap meclisinde dostlar bir araya gelerek eğlenip neşelenir ve dertlerini unuttur. Ancak sarhoşluk hâline kurtulan kişi hayatın gerçeklerine döner ve dertleriyle baş başa kalır. Bu bakımdan şarabın verdiği neşe geçicidir. Kitap okuyan veya kitap okunan mecliste bulunan kişi ise manevî bakımdan neşelenir, zevk duyar.

İnsan kitap okuyarak bilgi sahibi olur, edindiği bilgiler üzerine tefekkür etme imkânı bulur ve böylece geniş bir ufukla hayata bakabilir. Bu donanıma kavuşan kişi ise daimî bir huzur ve neşe içinde hayatını devam ettirirken zorluklarla mücadelede başarılı olabilir.

Sezâ-yı bûse-i ta'zîm mushaf-ı rûyuñ
Müellifiyle şeref eyler iktisâb kitâb

[*Mushaf-ı rûyuñ sezâ-yı bûse-i ta'zîm; kitâb, müellifiyle şeref iktisâb eyler.*]

Senin yüzünün mushafı hürmet bûsesine lâyıktır. (Nitekim) kitap müellifiyle değer kazanır.

Birinci mısra, sevgilinin yüzünün mushafa benzediğinden dolayı tazim busesine lâyük olduğu söyleniyor. Mushaf, Kur'ân-ı kerîmdir. Kur'ân öpülerek ele alınır veya okunduktan sonra öpülerek kaldırılır. Kur'ân Allah'ın kelâmıdır, bu nedenle her türlü saygıyı hak etmektedir. Divan şiiri geleneğinde güzellik Mushaf'a teşbih edilmektedir. Yüz ve yanak Mushaf'a benzetilir; güzellik unsurlarından ayva tüyleri, ben vb. Mushaf'taki yazıları ve işaretleri, yani ayetleri temsil eder. Mushaf'ın okunmak için açılması, her zaman ve her yerde okunması, en güzel şekilde süslenmesi bu teşbihi temin eden yönlerdendir (Tolasa, 2001, s. 146). Ayrıca yüz-Mushaf münasebeti bir inanışa göre yüzün esrâr-ı ilahîyi ihtiva etmesi dolayısıyladır (Tolasa, 2001, s. 213).

İkinci mısra, müellif ve müellifin yazdığı bilgiler sebebiyle kitabın değer kazandığı ifade ediliyor. Şair, birinci mısra da söylediğini ikinci mısra da teşbih-i temsili ile delillendiriyor. Böylece beyitin anlamı şu şekilde ifade edilebilir: Kitap müellifiyle değer kazandığı gibi sevgilinin yüzü de Mushaf'a benzediği için saygı ile öpülmeye layık olur.

Gören dimez mi gülistânun 'aksini cûda
Çemende gördüğümüz var bizüm der-âb kitâb

[*Gülistânun 'aksini cûda gören, "çemende bizüm gördüğümüz var, kitâb der-âb" dimez mi?*]

Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 25, Sayı 4, 2016, Sayfa 97-108

Gülistanın suda yansımaları gören, "Çimenlikte bizim gördüğümüz su içindeki kitaptır." demez mi?

Beyitte, tabiatın ideal ve mükemmel görüntülerinden biri olan gül bahçesi ile kitap arasında bir alaka kuruluyor. Şair, gül bahçesinin suya yansımış hâlini, su içinde görünen kitaba teşbih ediyor. Burada temsili bir teşbih vardır.

Çağrışım unsurları açısından zenginlik gösteren bu beyite göre, kitap bir gül bahçesidir; gül bahçesi ise âşık ve sevgilinin mekânı, dostların buluştuğu yerdir. Bu bakımdan kitap gül bahçesi gibi kıymetlidir.

Çeşit çeşit güllerin renkleri ve kokuları gül bahçesinde dolaşan kişiye estetik açıdan bir beğeni hissi, ferahlık ve mutluluk verir. Kitap ise manevî bir haz ve mutluluk vererek okuyucusunu bilgilendirir, bu yönüyle adeta büyüleyicidir.

Tabiatdaki varlıklar, insana has duygu ve düşünceler vs. sanatçının bakış açısı ve hayal gücü ile sanat eserine yansır. Beyitte kitabın suya yansımış gül bahçesi olarak tahayyül edilmesi bir bakıma sanat eserinin nasıl meydana getirildiğine işaret ediyor.

Sakin ki nüsha-i ahlâkuñ olmasın mağşûş
Olunca habtı virür âdeme 'azâb kitâb

[*Sakin ki nüsha-i ahlâkuñ mağşûş olmasın; kitâb habtı olunca âdeme 'azâb virür.*]

Ahlak nüshan sakın bozuk olmasın; zira kitaptaki yanlışlık insana azap verir.

Mağşûş'un, hâlis ve sâf olmayan; karışık ve hileli anlamları vardır. Habt ise yanlışlık, şaşırma ve hata anlamındadır.

Şair, ilk mısradaki insan ahlakını bir kitap nüshasına benzeterek onun bozuk ve yanlışlarla dolu olmamasını öğütüyor. İkinci mısradaki ise kitaptaki yanlışlıkların kişiye azap vereceğini ifade ediyor. Şair ahlakın bozuk olmasını kitaptaki hataya ve bozukluğa benzetiyor.

Beyitte, bir taraftan insanın güzel ahlaklı olması tavsiye edilirken diğer taraftan kitaptaki imlâ, tertip ve bilgi yanlışlarının yazara veya okuyucuya daima azap ve ıstırap vereceği dile getiriliyor. Kitaptaki yanlışlık veya düzensizliğin okuyucusuna rahatsızlık vereceği gibi ahlakı bozuk kimseler de insanlara rahatsızlık verir ve azap çektirir.

Râgıb Paşa bu beyit ile kitap yazarının güzel ahlaka sahip olmasını, eserini ahlakî ve ilmî prensiplere uygun bir şekilde yazmasını tavsiye ediyor.

Mağşûş, değersiz metaller katılarak ayarı düşürülmüş, bozulmuş para (sikke-i mağşûşe) anlamında da kullanılır. Tarihte yeniçerilerin bu tür paralarla verilen ulufeyi kabul etmeyip isyan ettiği olmuştur (III. Murat Dönemi-Beylerbeyi Vakası-1589). Paşa, aynı zamanda bir devlet adamı olduğundan bu olaya da bir gönderme yapmış olabilir. Nitekim paranın ayarını bozan defterdar-maliyeci, isyan yüzünden azap çeken, hatta öldürülen kişi olmuştur.

Felekde Ravzatü'l-ahbâb ider idim Râgıb
Dimâğım olsa eger itsem intihâb kitâb

[*Râgıb! Eger dimâğım olsa kitâb intihâb itsem, felekde Ravzatü'l-ahbâb ider idim.*]

Ey Râgıb! Aklım olsa kitap seçecek olsam dünyada Ravzatü'l-ahbâb'ı seçerdim.

Râgıb Paşa, kitap seçecek olsam *Ravzatü'l-ahbâb*'ı seçerdim diyerek kitap konulu gazelini sonlandırıyor. Hekimoğlu Ali Paşa'nın isteğiyle kendisi de siyere dair eser yazmış olan (Aydiner, 2007, s. 406) Paşa, bu beyiti ile Osmanlı döneminin meşhur siyer kitaplarından *Ravzatü'l-ahbâb*'a olan beğenisini dile getiriyor.

Ravzatü'l-ahbâb, İranlı vaiz ve tarihçi Cemal el-Hüseynî'nin (ö.1521) Farsça olarak kaleme aldığı siyer kitabıdır. Yazarın künyesi Emîr Cemâlüddîn Atâullâh b. Mahmûd b. Fazlillâh el-Hüseynî ed-Deşteki eş-Şîrâzî'dir. Eserin tam adı ise *Ravzatü'l-ahbâb fî siyeri'n-nebî ve'l-âl ve'l-ashâb*'dir. Cemal el-Hüseynî 900/1494-95 yılında tamamladığı eserini Ali Şîr Nevâî'nin isteği üzerine yazmış ve ona ithaf etmiştir. Üç bölüm hâlindeki eserin birinci bölümü Hz. Peygamber'in nesebi, doğumu, sîreti ve aile hayatına dair bilgiler ihtiva eder. İkinci bölümde Hulefâ-yı Râşidîn dönemi ve ashâb-ı kirâm hakkında bilgi verilmektedir. Üçüncü bölüm Hz. Ali'nin fazileti ve on iki imamın hayat hikâyelerini, Emevîler ve Abbâsîler'in sonuna kadar meydana gelen olayları ihtiva eder. Eseri Osmanlı âlimlerinden Benlizâde Mahmûd el-Mağnisavî 1695 yılında Farsçadan Türkçeye tercüme etmiştir. Benlizâde'nin çevirisi çok beğenilmiş ve meşhur olmuştur. Yurtiçi ve yurtdışı kütüphanelerde yazma nüshaları bulunan bu tercüme, üç cilt hâlinde 1268/1851-52'de ve dört cilt hâlinde 1288/1871-72'de İstanbul'da eski harflerle yayımlanmıştır (Aykaç, 1993, s. 303).

Sonuç

Klasik Türk edebiyatında kitâb sözcüğünün redif yapılması fazlaca görülmez. Tespitlerimize göre XVI. yüzyılda tezkireci Latîfî bu redifle bir gazel söylemiştir. XVIII. yüzyılda kitap redifli gazeli olan şairler ise Koca Râgıb Paşa, Şeyhülislam Mehmed Şerîf Efendi, Nevres-i Kadîm ve Servet'tir. XIX. yüzyılın ikinci yarısı ile XX. yüzyılın ilk yarısında yaşayan Ali Emîrî Efendi aynı redifle dört gazel söylemiştir. Kitâb redifli bu gazellerin tarzı hikemîdir.

Koca Râgıb Paşa çalışmamıza konu olan gazelinde, bağlı olduğu şiir geleneğinin imkânları içinde kitabı anlatmaktadır. Paşa'nın şiirde bu konuyu seçmesinde, birçok eser kaleme alması, zengin bir kütüphanesinin bulunması ve bir kitap dostu olmasının etkili olduğunu düşünüyoruz.

Râgıb Paşa, gazelinin matla ve makta beyitleri haricindeki diğer beyitlerinde ilk mısradaki bir tez öne sürmüştü, ikinci mısradaki ise bu tezi kitap ile bağlantılı olarak delillendirmiştir. Bu durum, zengin hayaller ve çağrışımlarıyla kitap üzerine düşündürme imkânı sağlamıştır.

Kaynaklar

Akgür, A. N, (2010), “Takvîm”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.39, İstanbul, s.487-490.

Akkaya, H, (1994), *Nevres-i Kadîm ve Türkçe Divanı*, İstanbul (Metin Bankası).

_____, (2013) *Nevres-i Kadîm, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü* (www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com) [ET: 02.08.2016]

Ali Emîrî, *Dîvân*, Millet Ktp. Ali Emîrî Mnz. 39.

Ali Emîrî Efendi, (2014), *Tezkire-i Şu'arâ-yı Âmid*, (Haz. İdris Kadioğlu), Sonçağ Yayıncılık, Ankara.

Arslan, M. U, (2016), “Alî Emîrî Efendi Dîvânında Kitap ve Şâirin “Kitâb” Redifli Üç Gazeli”, *Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi*, Prof. Dr. Mine Mengi Özel Sayısı, Yıl.2, S.5, Diyarbakır, s.272-285.

Aydın, M, (2007), “Râgıb Paşa”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.34, İstanbul, s.403-406.

Aykaç, M, (1993), “Cemâl el-Hüseynî”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.7, İstanbul, s.303-304.

Baykal, B. S, (1997), “Râgıb Paşa”, *İslam Ansiklopedisi*, MEB Yay., C.9, Eskişehir, s. 594-596.

Canım, R, (2000), *Latîfi-Tezkiretü'ş-şu'arâ ve Tabsiratü'n-nuzamâ*, Atatürk Kültür Merkezi Yay., Ankara.

Erünsal, İ. E, (2007), “Râgıb Paşa Kütüphanesi”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.34, İstanbul, s.406-407.

Fehd, T, (2000), “İlm-i Ahkâm-ı Nücûm” *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.22, İstanbul, s.124-126.

<http://mushaf.diyaret.gov.tr/TDV> [ET: 05.08.2016]

Karahan, A, (1997), “Râgıb Paşa, Edebî Şahsiyeti”, *İslam Ansiklopedisi*, MEB Yay., C.9, Eskişehir, s. 596-598.

Mütercim Âsım Efendi (2013), *Kâmûsu'l-Muhît Tercümesi*, (Haz. Mustafa Koç, Eyyüp Tanrıverdi), C.1, Türkiye Yazma Eser Kurumu Başkanlığı Yay., İstanbul.

Râgıb Paşa, *Dîvân*, Süleymaniye Ktp., Hüsrev Paşa 533/2.

Servet, *Dîvân*, Süleymaniye Ktp., Tercüman Gazetesi Ktp. 13.

Şemseddin Sâmî, (1999), *Kâmûs-ı Türkî*, İstanbul.

Tolasa, H, (2001), *Ahmet Paşa'nın Şiir Dünyası*, Akçağ Yay., 2. Baskı, Ankara.

Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 25, Sayı 4, 2016, Sayfa 97-108

Tökel, D. A, (2014), “Latîfi Der ki: Kitap Yüz Yapraklı Bir Güldür” *Türk Dili*, S.748, Nisan, s.28-33.

Tuman, M. N, (2001), *Tuhfe-i Nâilî*, (Haz. Cemal Kurnaz-Mustafa Tatçı), C.1, Bizim Büro Yay., Ankara.

Unat, Y, (2013), “Zîc”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.44, İstanbul, s.397-398.

Yağcı, Ö. G, (2006), *Mehmed Şerif Efendi Divanı (İnceleme-Metin)*, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale.

Yorulmaz, H, (1989), *Koca Râgıb Paşa Dîvânı*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

_____, (1998), *Koca Ragıb Paşa*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara.

